

HAKÎM ET-TİRMİZÎ

İBADETLERİN HİKMETLERİ

İSBÂTÜ'L-İLEL

Çeviri: Abdurrahim Bilik

HAKİM ET-TİRMİZÎ

Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Hasan b. Bişr Hakîm et-Tirmizî, hicrî üçüncü yüzyılın başlarında Tirmiz şehrinde doğmuş ve 320/932 yılında burada vefat etmiştir. Hakîm et-Tirmizî tasavvuf, ahlâk, fıkıh, kelâm, hadis, tefsir ve dil ilimlerine dair birçok eser telif etmiştir. Süfyan es-Sevrî, Mukâtil b. Süleyman, Fudayl b. İyaz, Ebû Saîd Harrâz, Muhâsibî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimlerden etkilenen Hakîm et-Tirmizî'nin görüş ve yaklaşımları, başta Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî olmak üzere sonraki birçok âlim ve sûfnin eserlerinde nakledilmiş ve değerlendirmelere konu olmuştur. *Hatmül-Evliyâ*, *Büdüvvü Şe'n*, *Hakikatü'l-Âdemiyîn*, *el-Menhiyyât*, *el-Furûk ve men'û't-terâdüf* eserlerinden bazılarıdır. Hakîm et-Tirmizî'nin görüşlerini benimseyenler "Hakîmiyye" diye anılır.

ABDURRAHİM BİLİK

1985 yılında İstanbul'da doğdu. 2004 yılında Kartal Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nden, 2009 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Zemahşerî'nin Ruûsu'l-Mesail İsimli Eserinde İlm-i Hilaf* başlıklı teziyle yüksek lisansını (2013), *Fıkıhın Bir Alt Disiplini Olarak İlmü'l-Hilaf* başlıklı teziyle doktorasını tamamladı (2018). Milli Eğitim Bakanlığı'nda dört yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 2013 yılında Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Aynı kurumda Dr. Öğr. Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN TAKDİMİ	9
MUKADDİME.....	19
İMAN	31
Tevhidi İkrar Etmenin İleti.....	31
AMEL	35
Amellerle Yükümlü Kılınmanın İleti.....	35
ABDEST	39
Abdestin İleti	39
Abdest Uzuvarının İleti.....	40
Cünüplük Sebebiyle Gusül Abdesti Almanın İleti.....	41
NAMAZ.....	43
Namazın İleti.....	43
Namaz Kılarken Kibleye Dönmenin İleti.....	46
Tekbirin İleti	48
Senânın İleti.....	49
İstiâzenin İleti.....	49
Kıraatin İleti.....	50
Rükûnun İleti	52
Tesbihin İleti.....	54
Secdelerin İleti.....	54
Secde Tesbihlerinin İleti.....	55

Oturmanın İlleti.....	56
Teşehhüdün İlleti	58
Tahiyyat ve Selamın İlleti	60
Elleri Kaldırmanın İlleti	64
Secde Edilecek Yere Bakmanın İlleti.....	64
Rükû ve Secde Sayılarının İlleti.....	65
İki Rekâtın İlleti	65
Farz Namaz Rekât Sayılarının İlleti.....	65
Cuma Namazının İlleti.....	69
Cuma Namazında Kıraatin Cehrî Okunmasının İlleti	70
Cuma Sabahında Secde Suresinin Okunmasının İlleti	70
Vakitlerin İlletleri.....	71
Öğle Namazı Vaktinin İlleti.....	72
Akşam Namazı Vaktinin İlleti.....	73
Namaz Vaktinin Başının Sonundan Daha Faziletli Oluşunun İlleti.....	75
Cemaatle Namazın ve İmamlığın İlleti.....	77
Saf Düzeninin İlleti	80
Safın Arkasında Tek Başına Namaz Kılmak.....	83
İlk Safın Faziletinin İlleti.....	84
İmamlığın İlleti.....	84
Vitir Namazının ve Onda Okunan Üç Surenin İlleti.....	86
Kunut Duasının İlleti.....	86
Bayram Namazlarının İlleti.....	87
Fitre ve Bayram Namazı Vaktinin İlleti	87
Tekbir Sayılarının İlleti	89
Sünnetlerin İlleti	92
Cenaze Namazının İlleti.....	93
Tekbir Sayılarının İlleti	94
Tekbirin İlleti	94
Sultanın İmamlığının İlleti	95

Cenaze Namazında Safların En Hayırlısının Son Saf Olmasının İlleti	96
Cenaze Namazlarında İmamın Durduğu Yerin İlleti	97
Cenaze Namazında Tek Selam Verilmesinin İlleti	97
Cenazenin Önünden-Arkasından Yürümenin İlleti	97
Çocuklar İçin Cenaze Namazının Kılınmasının İlleti	101
Kefenin İlleti	101
Hayattakilerin Amellerinin Vefat Edenlere Arz Edilmesinin İlleti	102
ORUÇ	103
Orucun İlleti	103
Arefe Günü Orucunun İlleti	106
Aşure Günü Orucunun İlleti	106
ZEKÂT	109
Zekâtın İlleti	109
Zekât Miktarlarının İlleti	113
Öşrünün İlleti	119
Humusun İlleti	119
HAC VE KURBAN	123
Haccın İlleti	123
İstilamın İlleti	128
Kurban Kesmenin İlleti	129
FAİZ	131
Faizin İlleti	131
Buğdayın Tartılmadan Satımının Yasaklanmasının İlleti	136
MİRAS	137
Mirasın İlleti	137
Katilin Mirasçı Olmamasının İlleti	139
Peygamberlerin Miras Bırakmalarının İlleti	140
Miras Hisselerinin İlleti	143

HELALLER VE HARAMLAR.....	155
İçkinin Haram Kılınmasının İleti.....	155
Kanın Haram Kılınmasının İleti	159
Murdar Hayvanların Haram Kılınmasının İleti.....	159
Erkeklerle Altın ve İpeğin Haram Kılınmasının İleti	160
Kibir Sebebiyle Elbiseyi Uzatmanın Haram Kılınmasının İleti.....	162
Zilhicce ile İlgili Hadisin İleti	162
 KAYNAKÇA.....	 165
 DİZİN.....	 167

ÇEVİRENİN TAKDİMİ

MÜELLİFİN HAYATI

Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Hasan b. Bişr Hakîm et-Tirmizî, hicrî üçüncü yüzyılın başlarında Tirmiz şehrinde doğmuş, bu şehirde doğup büyüdüğü için “Tirmizî” nisbesiyle meşhur olmuştur. Tirmizî, hikmet sahibi, hikmet ehli anlamına gelen “hakîm” unvanı dışında imam, sûfî, zâhid, muhaddis, hâfız ve usûlü'd-dîn âlimi gibi çeşitli nitelemelerle de anılır.¹

Hayatının ilk yıllarını Tirmiz'de geçiren ve çocukluk çağlarında hadis ve Hanefî fikhî tahsili gören Ebû Abdullah, yirmi yedi yaşında hac yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk esnasında Kûfe, Bağdat ve Basra'da hadis tahsil etmek amacıyla bir süre kalmıştır. Hakîm et-Tirmizî'nin bu yolculuk sırasında Ahmed b. Asım el-Antakî'nin bir eserini okumasıyla tasavvufa ilgisi artmıştır. Seyahati boyunca tasavvuf büyüklerini ziyaret etmeye özen gösteren Ebû Abdullah, bu yolculuk esnasında başladığı hafızlığını dönüşte Tirmiz'de tamamlamıştır. Bundan sonra Tirmiz'de riyazete ve dinî tefekküre ağırlık veren Ebû Abdullah, yalnız kalmaktan hoşlanır hâle gelmiş ve sık sık tek başına kırlarda yürüyüş yapmaya, mezarlık ve harabeleri ziyaret etmeye başlamıştır.²

Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-Evliya* ve *İlelî'ş-Şerîa* isimli eserlerindeki yaklaşımları sebebiyle Tirmiz'den sürülmüş ve Belh şehrine

¹ Çift, Salih “Hatmü'l-Evliyâ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hakîm et-Tirmizî (ö. 320-932)”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, 6/15, 351-352.

² Bereke, Abdulfettah Abdullah, “Hakîm et-Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 199-196/15 ,(1997).

gitmiştir. Belh şehrinde de eserlerinin ve sohbetlerinin rağbet görmesi kimi çevrelerde kıskançlığa yol açmış ve Tirmizî'nin sözleri çarpıtılarak Belh valisine şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Belh valisi, Hakîm et-Tirmizî'den artık belirli konularda konuşmayacağına dair yazılı bir belge almıştır. Bununla beraber ona iftira atıldığı zamanla ortaya çıkmış ve halk Tirmizî'nin sohbetlerine devam etmiştir.³

Hayatının son dönemine dair kaynaklarda bilgi bulunmayan Hakîm, Tirmiz şehrinde vefat etmiştir. Vefat tarihi olarak genellikle 320/932 tarihi kabul görse de hicrî 255 veya 285 tarihinde vefat ettiği iddia eden kaynaklar da bulunmaktadır.⁴

İlim Hayatı

Hakîm et-Tirmizî'nin ilim hayatı ağırlıklı olarak Tirmiz ve Belh şehri civarında geçmiştir. Bununla beraber hac yolculuğu esnasında birçok şehri ziyaret edip oradaki ilim adamlarından eğitim almış, sadece ilim tahsili amacıyla da farklı şehirlere gitmiştir.⁵

Hakîm et-Tirmizî ilk eğitimini değerli bir âlim olarak tanınan babasından almıştır. Onu ilme teşvik eden ve kendisini “kaderin mutlu bir tecellisi, iyi bir hoca” ifadeleriyle andığı hocası, muhtemelen babasıdır.⁶ Tirmizî'nin babası hadis ilmiyle meşgul olan bir âlimdir; annesi ise aile olarak ehl-i hadistendir.⁷ Sekiz yaşındayken ilim tahsiline başlayan Tirmizî, henüz gençlik çağlarında “ilm-i âsâr” ve “ilm-i rey” (akli ve nakli ilimler) alanlarında bilgi sahibi olduğunu belirtmektedir. Bu beyanıyla muhtemelen ailesinden tahsil ettiği

³ Bereke, Abdulfettah Abdullah, “Hâkim et-Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 199-196/15, (1997).

⁴ İzgi, Hüseyin, “el-Hakîm et-Tirmizî'nin İslâm Hukuk Felsefesine Katkıları: Özellikle İlelü'l-İbâdât Adlı Eseri Çerçevesinde”, Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı, 2007), 9.

⁵ İzgi, “el-Hakîm et-Tirmizî'nin İslâm Hukuk Felsefesine Katkıları: Özellikle İlelü'l-İbâdât Adlı Eseri Çerçevesinde”, 10.

⁶ Bereke, Abdulfettah Abdullah, “Hakîm et-Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 199-196/15, (1997).

⁷ Çift, Salih “Hatmu'l-Evliyâ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hakîm et-Tirmizî (ö. 320-932)”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, 6/15, 353.

hadis ve Hanefî fıkıh bilgisini kastetmiş olmalıdır.⁸

Kaynaklarda 168 hocadan bizzat hadis dinleyerek rivayette bulunduğu aktarılmakta ve bu hocaların isimleri sayılmaktadır. Tirmizî'nin Horasan ve Irak ilim çevrelerinden hadis öğrendiği söylenmektedir. Bununla beraber mevzu hadisler kullandığı gerekçesiyle kimi hadis âlimleri tarafından eleştirilmiştir.⁹

Hakîm'in fıkhıta hangi mezhebe tabi olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefî mezhebinin seçkin âlimlerinden fıkıh eğitimi aldığı ve bu sebeple Hanefî mezhebine mensup olduğu,¹⁰ Şâfiî mezhebine mensup olduğu, herhangi bir mezhebe bağlı olup olmadığının bilinmediği gibi farklı görüşler öne sürülmüştür. Öte yandan, görüşleri ile Şiî düşünce arasında yakınlık bulunduğunu ileri sürenler de olmuştur.¹¹ Bununla birlikte *İsbati'l-İlel* isimli eseri, onun Hanefî mezhebine mensup olduğunu gösterir. Zira bu eserinde, Hanefî mezhebinin görüşlerini esas almış ve mezhebin kurucu imamlarının farklı görüşte olduğu meseleleri özellikle ifade etmiştir. Mesela “kan akması ile abdestin bozulması” meselesinde açıkça Medine ehli karşısında Kûfe ehli ile aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Tekbir dışında bir zikir ile namaza başlamanın caiz olup olmadığı meselesinde ise Ebû Yûsuf'un görüşünün Ebû Hanîfe'nin görüşünden daha kuvvetli olduğunu ifade etmiş ve “Şayet Ebû Hanîfe benim tekbirin illeti konusundaki açıklamalarım vakıf olsaydı, kanaatimce bu görüşünden vazgeçerdi.” demiştir. Ayrıca mesela abdesti bozan durumları ele alırken sadece Hanefî mezhebine göre meseleleri işlemiş, mesela Şâfiî mezhebinde abdest bozan karşı cinse dokunmak konusuna yer vermemiştir. Tirmizî'de Hanefî fıkıh tahsil etmiş olduğu da göz önüne alındığında Hakîm et-Tirmizî'nin söz konusu eseri kaleme aldığı sıralarda Hanefî mezhebine mensup olduğu, bununla birlikte Hanefî

⁸ Çift, Salih “Hatmü'l-Evliyâ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hakîm et-Tirmizî (ö. 320-932)”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, 6/15, 354.

⁹ İzgi, “el-Hakîm et-Tirmizî'nin İslâm Hukuk Felsefesine Katkıları: Özellikle İlelü'l-İbâdât Adlı Eseri Çerçevesinde”, 13.

¹⁰ Çift, Salih “Hatmü'l-Evliyâ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hakîm et-Tirmizî (ö. 320-932)”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, 6/15, 355.

¹¹ İzgi, “el-Hakîm et-Tirmizî'nin İslâm Hukuk Felsefesine Katkıları: Özellikle İlelü'l-İbâdât Adlı Eseri Çerçevesinde”, 12.